

Weg met de Majesteit en zijn bevriende staatshoofden!

Rechtspraak

Marnix Langeveld*

Op 22 april 2016 heeft D66-Kamerlid Kees Verhoeven een initiatief-wet ingediend tot schrapping van de verboden op majesteitsschennis en belediging van een bevriend staatshoofd uit het wetboek van Strafrecht.¹ Oorspronkelijke aanleiding voor dat wetsvoorstel was het – in de media breed uitgemeten – voornemen van het Openbaar Ministerie om activist Abulkasim Al-Jaberi te vervolgen wegens majesteitsschennis, omdat hij tijdens een demonstratie tegen Zwarte Piet in november 2014 ‘Fuck de koning’ had geroepen.² Net als de hele zwarte-pieten-discussie zelf, maakte dat voornemen kennelijk bij meer mensen iets los, want daags na de bekendmaking van de vervolging in mei 2015 werd het Koninklijk paleis op de Dam beklad met dezelfde leus.³ Ook dit feit haalde de nationale kranten. En zoals dat tegenwoordig gaat met kort op elkaar volgende mediaberichten, werd de leus ‘Fuck de koning’ zowel trending⁴ als koren op de molen van politieke spotprenttekenaars:⁵

* mr. S.M.P. Langeveld is auteur van het boek ‘Merken & Satire – Zou je dat nou mogen zeggen over...’ (Uitgeverij deLex, Amsterdam: 2015) en is werkzaam bij Visser Schaap & Kreijger te Amsterdam.

1 Voorstel van wet van het lid Verhoeven tot wijziging van het Wetboek van Strafrecht en van het Wetboek van Strafrecht BES teneinde bijzondere bepalingen aangaande majesteitsschennis en de belediging van bevriende staatshoofden te doen vervallen: *Kamerstukken II 2015/16*, 34 456, nr. 2.
2 <http://www.nu.nl/binnenland/4044175/vervolgt-activist-uitspraak-fuck-koning.html>. Overigens heeft de Parlementaire Vergadering van de Raad van Europa al in 2007 een oproep gedaan aan de lidstaten om hun wetten in overeenstemming te brengen met de jurisprudentie van het EHRM en alle versterk-

te bescherming voor publieke figuren uit hun beledigingswetgeving te schrappen: Resolutie 1577 (2007). Kennelijk was er in Nederland pas 7 jaar later – vlak ná de abdicatie van Koningin Beatrix – (politiek) draagvlak voor afschaffing van de strafwettelijke bepalingen inzake majesteitsschennis.

3 <http://www.nu.nl/algemeen/4044732/paleis-dam-beklad-met-woorden-fuck-koning.html>.

4 Zelfs ‘Willy’ mengde zich in de discussie: <http://www.luckytv.nl/luckytv/2015/05/fuck-de-koning/>.

5 Tekening afkomstig uit archief van Jos Collignon, hier afgedrukt met zijn toestemming.

Alle ophef als gevolg van media- en cartooanaandacht bleef niet zonder resultaat. Na een heroverweging⁶ besloot het openbaar ministerie om het voornemen tot vervolging in te trekken.⁷ Wat wel overeind bleef, was de roep om afschaffing van de strafwettelijke bepaling inzake majesteitsschennis.

Majesteitsschennis

In artikel 111 van het Wetboek van Strafrecht (Sr) is opgenomen dat “opzettelijke belediging van de Koning wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vijf jaren of geldboete van de vierde categorie”. Artikel 112 Sr voegt daar aan toe dat “opzettelijke belediging van de *echtgenoot* van de Koning, van de vermoedelijke *opvolger* van de Koning, van *diens echtgenoot*, of van de *Regent*, wordt gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste vier jaren of geldboete van de vierde categorie”. Hij die een *geschrift* of *afbeelding* waarin een dergelijke belediging voorkomt verspreidt, openlijk tentoonstelt of aanslaat of daartoe in voorraad heeft, wordt op grond van artikel 113 Sr gestraft met gevangenisstraf van ten hoogste een jaar of geldboete van de derde categorie. Samen staan deze ‘misdrijven tegen de koninklijke waardigheid’ ook wel bekend als het verbod op majesteitsschennis.

De ratio achter het verbod op majesteitsschennis is de speciale bescherming die de persoon van de koning op grond van zijn positie in staat en samenleving toekomt.⁸ Die speciale bescherming uit zich daarin dat het beledigen van de koning onder het huidige strafrecht *zwaarder* wordt bestraft dan de belediging van een ‘gewone’ burger (5 jaar tegenover 3 maanden).⁹ Volgens D66 is dat inmiddels dus achterhaald. Kamerlid Kees Verhoeven wijst erop dat belediging¹⁰, smaad¹¹, laster¹² en het aanzetten tot haat¹³ al strafbaar zijn onder de algemene bepalingen inzake belediging: “Als iemand zich beledigd voelt, kan hij aangifte doen. Dat geldt ook voor de Koning”.¹⁴

Belediging van een bevriend staatshoofd

In de artikelen 118 en 119 Sr zijn vergelijkbare verboden als die inzake de majesteitsschennis opgenomen ten aanzien van “het hoofd of een lid van de regering van een bevriende staat”. Beide categorieën vallen dus eveneens onder het recente wetsvoorstel van Verhoeven. Aanleiding om ook *déze* artikelen mee te nemen in het wetsvoorstel is tweeledig. Allereerst natuurlijk het feit dat deze artikelen in feite uitvoeisels zijn van het verbod op majesteitsschennis. Ze hangen daarmee zodanig samen dat het alleen al om die reden niet goed denkbaar is dat de artikelen 111-113 Sr wèl geschrapt zouden

(moeten) worden, maar de artikelen 118-119 Sr niet. Het valt immers niet te rijmen dat belediging van een buitenlands staatshoofd in Nederland zwaarder zou (kunnen) worden bestraft dan belediging van onze eigen koning. De andere aanleiding is het simpele feit dat ook dit wetsartikel recentelijk een aantal keer achter elkaar in het nieuws kwam, en daarmee eveneens *trending* werd.

Op 17 maart 2016 werd op de Duitse televisie een satirisch liedje ‘Erdowie, Erdowo, Erdogan’¹⁵ vertoond, een satirische parodie op Nena’s meezinger ‘Irgendwie, Irgendwo, Irgendwann’.¹⁶ In het liedje wordt de Turkse president Recep Tayyip Erdoğan onder meer beschuldigd van het onderdrukken van vrouwen en het opsluiten van journalisten.¹⁷ Tot zover nog niet heel wereldschokkend en we zouden in Nederland vermoedelijk vrij weinig van deze satire hebben meegekregen, als Erdoğan niet de Duitse ambassadeur in Ankara zou hebben ontboden.¹⁸ De roep van Erdoğan om de makers van het liedje te vervolgen haalde de internationale pers en werd door de Duitse regering beantwoord met een beroep op de vrijheid van meningsuiting en de persvrijheid, die in Duitsland niet onderhandelbaar zijn.¹⁹

Ook dit Turks-Duitse akkefietje zou overigens vrij snel weer zijn weggezak bij de gemiddelde Nederlander (met uitzondering wellicht bij die van Turkse afkomst), ware het niet voor het feit dat de Duitse cabaretier en satiricus Jan Böhmermann twee weken na de eerste uitzending van het liedje ‘Erdowie, Erdowo, Erdogan’ in een satirisch tv-programma wederom ten strijde trekt tegen de Turkse president. In die uitzending verkondigt Böhmermann ‘op geheel eigen (satirische) wijze’ wat satire eigenlijk is, en wat je in Duitsland wèl en vooral *niet* mag zeggen²⁰, waarna hij met het lasterlijk gedicht ‘Schmähkritik’ (hoonkritiek)²¹ hard van leer trekt tegen Erdoğan. In het (van Turkse ondertitels voorziene) gedicht, een zelfverklaard voorbeeld van wat in Duitsland zoal verboden is, maakt hij Erdoğan onder meer uit voor geitenneuker, vrouwenmishandelaar en pedofiel. Ook dit schiet bij Erdoğan in het verkeerde keelgat en hij eist in Duitsland strafrechtelijke vervolging van Böhmermann op grond van §103 *Strafgesetzbuch* (het Duitse equivalent van ons artikel 118 Sr).

Omdat de Duitse regering volgens de aldaar geldende bepalingen inzake belediging van een buitenlands staatshoofd het Openbaar Ministerie eerst toestemming moet geven voor het een dergelijke zaak mag onderzoeken²², doet Erdoğan daarnaast ook zèlf aangifte van ‘gewone’ belediging (waarvoor geen toestemming van de regering vereist is). Overigens deelt Angela Merkel een week later in een persverklaring mee dat de Bondsregering het OM toestaat te onderzoeken of er bij

6 <http://www.nu.nl/binnenland/4045172/kijkt-opnieuw-zaak-uitspraak-fuck-koning.html>.

7 <http://www.nu.nl/binnenland/4057572/man-fuck-koning-riep-niet-langer-vervolgd.html>.

8 Zie: A. Nieuwenhuis, ‘De geschonden majesteit’, *Ars Aequi* januari 2016, p. 21-24.

9 Vgl. Hoge Raad 19 april 2005, ECLI:NL:HR:2005:AR7262: “Aangenomen moet worden dat de in de art. 111 en 112 Sr bedoelde personen in meerdere mate tegen belediging beschermd worden dan anderen en dat die extra bescherming tot uitdrukking wordt gebracht door (...) de hogere strafbedreiging die op de feiten is gesteld (...)”. Zie ook rechtbank Overijssel 14 juli 2016, ECLI:NL:RBOVE:2016:2629: “De omstandigheid dat het in deze zaak niet de burgemeester van Den Haag, maar de Koning [betreft], rechtvaardigt al een andere beoordeling voor wat betreft een eventuele vervolging”.

10 Artikel 266 Wetboek van Strafrecht.

11 Artikel 261 Wetboek van Strafrecht.

12 Artikel 262 Wetboek van Strafrecht.

13 Artikel 137d Wetboek van Strafrecht.

14 <https://d66.nl/schrap-majesteitsschennis-uit-de-wet/>.

15 <http://daserste.ndr.de/extra3/sendungen/Song-Erdowie-Erdowo-Erdogan,extra11036.html>.

16 <https://www.youtube.com/watch?v=oas5nAlfrwg>.

17 <http://www.turks.nl/turkije/politiek/item/5528-erdogan-woedend-op-duitsland-na-filmpje-erdowie-erdowo-erdogan.html>.

18 <http://www.volkskrant.nl/buitenland/duitsland-op-het-matje-bij-turken-om-erdowie-erdowo-erdogan~a4271954/>.

19 Zie voor de achtergrond van deze affaire en alles wat daarop volgt omtrent Böhmermann: <https://duitslandinstituut.nl/artikel/16131/chronologie-affaire-bohmermann>.

20 Op soortgelijke ‘omgekeerde wijze’ schreef Ivo de Wijs in 1978 het lied *Proost!* waarin hij zich hardop afvroeg “Zou je dat nou mogen zeggen over Skol?”, om vervolgens over dat biemerkerk alles te zeggen wat je niet zou mogen zeggen: <https://youtu.be/OHE2x6S4uM>. Zie ook Merken & Satire, *Uitgeverij deLex* 2015, p.15-17.

21 <http://lyricstranslate.com/nl/schm%C3%A4hkritik-schm%C3%A4hgedicht-smaadhoon-kritiek-smaadgedicht.html>.

22 §104a *Strafgesetzbuch*: <https://dejure.org/gesetze/StGB/104a.html>.

Böhmermanns gedicht sprake is van belediging van een buitenlands staatshoofd, welk onderzoek uiteindelijk zal resulteren in het vonnis van het Landgericht Hamburg van 17 mei 2016 (waarover later meer).

Böhmermann wordt in eigen land bedreigd en duikt onder, maar krijgt zowel in Duitsland als in omliggende landen veel steunbetuigingen van collega-cabaretiers en spotprenttekenaars. Naar analogie van wat je in Duitsland dus kennelijk niet mag zeggen, tekent de Nederlandse cartoonist Ruben Oppenheimer wat Erdoğan volgens hem dus *niet* is²³:

Zowel alle mediaberichten over het gedicht van Böhmermann – en Erdoğan's reactie daarop – als de spotprent van Oppenheimer gaan de hele wereld over.²⁴ In de Turkse visie is Böhmermanns gedicht 'een belediging van alle 78 miljoen Turken' en een 'zware misdaad tegen de menselijkheid'. In de visie van vele Westerse landen heeft de vrijheid van meningsuiting juist te prevaleren.

23 Tekening afkomstig uit archief van Ruben Oppenheimer, hier afgedrukt met zijn toestemming.

24 Helemaal tot aan het hoofdkwartier van Facebook in Menlo Park, Californië (Verenigde Staten).

25 Of beter (want een 'expression' omvat méér dan alleen een *mening*): uitingsvrijheid.

26 EHRM 7 december 1976, 5493/72 („Handyside“): <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57499>.

Vrijheid van meningsuiting

De vrijheid van meningsuiting²⁵ is een grote verworvenheid, die niet voor niets al sinds 1950 als grondrecht is verankerd in het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM). Volgens het eerste lid van artikel 10 van het EVRM heeft eenieder recht op vrijheid van meningsuiting, welk recht omvat “de vrijheid een mening te koesteren en de vrijheid om inlichtingen of denkbeelden te ontvangen of te verstrekken, zonder inmenging van enig openbaar gezag en ongeacht grenzen”.

In 1976 heeft het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) in het Handyside-arrest een nadere uitleg gegeven over de betekenis en reikwijdte van de vrijheid van meningsuiting: “Freedom of expression (...) is applicable not only to ‘information’ or ‘ideas’ that are favourably received or regarded as inoffensive or as a matter of indifference, but also to those that offend, shock or disturb the State or any sector of the population”.²⁶

In de zaak-’Müller’ uit 1988 heeft het Hof daaraan toegevoegd dat de uitingsvrijheid als bedoeld in artikel 10 ook artistieke vrijheid van expressie omvat: “it includes freedom of artistic expression – notably within freedom to receive and impart information and ideas – which affords the opportunity to take part in the public exchange of cultural, political and social information and ideas of all kinds (...) Those who create, perform, distribute or exhibit works of art contribute to the exchange of ideas and opinions which is essential for a democratic society”.²⁷

In beginsel mag een uiting dus beledigen (‘offend’) en zelfs choqueren (‘shock’) en verstoren (‘disturb’). Volgens het EHRM zijn de grenzen van toelaatbare kritiek op een openbaar bestuurder als publieke persoon bovendien ruimer dan met betrekking tot een burger als private persoon: “The limits of acceptable criticism are accordingly wider as regards a politician as such than as regards a private individual. Unlike the latter, the former inevitably and knowingly lays himself open to close scrutiny of his every word and deed by both journalists and the public at large, and he must consequently display a greater degree of tolerance”.²⁸ Dit betekent dat een openbaar bestuurder zich heftiger kritiek moet laten welgevalen dan een burger. Het politieke debat moet in beginsel op het scherpst van de snede gevoerd kunnen worden.³⁰

Maar betekent dat nu dat de uitingsvrijheid jegens een politicus (of een bevriend staatshoofd) geheel onbegrensd is? Nee, het tweede lid van artikel 10 EVRM zet de piketpaaltjes uit: ‘Daar de uitoefening van deze vrijheden plichten en verantwoordelijkheden met zich brengt, kan zij worden onderworpen aan bepaalde formaliteiten, voorwaarden, beperkingen of sancties, die bij de wet zijn voorzien en die in een democratische samenleving noodzakelijk zijn in het belang van de nationale veiligheid, territoriale integriteit of openbare veiligheid, het voorkomen van wanordelijkheden en strafbare feiten, de bescherming van de gezondheid of de goede zeden, de bescherming van de goede naam of de rechten van anderen, om de verspreiding van vertrouwelijke mededelingen te voor-

27 EHRM 24 mei 1988, 10737/84 („Müller“): <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57487>.

28 Tekening Fokke & Sukke © John Reid, Bastiaan Geleijnse & Jean-Marc van Tol, hier afgedrukt met hun toestemming.

29 EHRM 8 juli 1986, („Lingsen vs Oostenrijk“).

30 Hoge Raad 11 november 2011, ECLI:NL:HR:2011:BU3917.

komen of om het gezag en de onpartijdigheid van de rechterlijke macht te waarborgen'.

Eén van de 'bij de wet voorziene en in een democratische samenleving noodzakelijke beperkingen' waaraan de vrijheid van meningsuiting kan worden onderworpen, is dus die in het belang van de bescherming van de goede naam of de rechten van anderen. Volgens vaste jurisprudentie staan bij de beantwoording van de vraag of een uiting onrechtmatig is in beginsel twee, ieder voor zich hoogwaardige, maatschappelijke belangen tegenover elkaar. Aan de ene kant het belang dat individuele burgers niet door een 'mening' worden blootgesteld aan lichtvaardige verdachtmakingen. Aan de andere kant het belang dat niet, door gebrek aan bekendheid bij het grote publiek, misstanden die de samenleving raken kunnen blijven voortbestaan. Welke van deze belangen in een gegeven geval de doorslag behoort te geven, hangt af van de in onderling verband te beschouwen omstandigheden van het geval.

Belangenafweging

De in onderling verband te beschouwen omstandigheden van het geval-Erdoğan zijn als volgt. Er is ten eerste een satirisch liedje gemaakt, waarin de Turkse president wordt beschuldigd van het onderdrukken van vrouwen en het opsluiten van journalisten. Aangezien aan deze beschuldiging voldoende verifieerbare feiten ten grondslag liggen, is geen sprake van lichtvaardige verdachtmakingen. Nu Erdoğan deze feiten echter tracht stil te houden door de journalisten die er ruchtbaarheid aan (proberen te) geven te laten arresteren, is er een risico dat deze misstanden die de samenleving raken kunnen blijven voortbestaan door gebrek aan bekendheid bij het grote publiek. Nu de mening in kwestie bovendien een satirische uiting is, welke uitdrukingsvorm als zodanig beschermd is en die door overdrijving en uitvergroting beoogt te provoceren en te stoken, behoort het belang van de makers van het liedje bij hun artistieke vrijheid van meningsuiting in dit specifieke geval de doorslag te geven. Zo gaat dat nou eenmaal in een democratische samenleving.

Zo is het in Turkije echter niet gegaan, althans: daar is het niet bij gebleven. Gelijk de onwelgevallige journalisten in eigen land, wilde Erdoğan ook de (Duitse) makers van het liedje (laten) vervolgen. Met name dit laatste was kennelijk tegen het zere been van velen in de Westerse wereld: het feit dat de Turkse president – vanuit Turkije – een Duitse cabaretier de mond wilde laten snoeren. Een mening kan immers slechts dán in vrijheid worden geuit, wanneer het openbaar gezag zich er niet in mengt, zeker niet over landsgrenzen heen. Vrijheid van meningsuiting gaat in het algemeen al niet goed samen met andermans lange tenen, maar kennelijk al helemaal niet met een lange arm.

Tegen dat laatste feit is het lasterlijk gedicht van Böhmermann dan ook eigenlijk gericht. En omdat Erdoğan de eerste

boodschap (die van het liedje) niet wil horen, is de tweede (die van het gedicht) wat 'dwingender' geformuleerd. Wereldwijde aandacht krijgt het gedicht echter pas, als Erdoğan ook deze uiting probeert tegen te gaan. Naast cartoonist Oppenheimer laat in Nederland ook cabaretier Hans Teeuwen van zich horen. In een interview noemt hij de Turkse president onder meer een 'jongenshoertje' die hij zogenaamd nog zou kennen uit een bordeel in Istanbul.³¹ Zowel de spotprent van Oppenheimer als het interview met Teeuwen worden op Facebook geplaatst, maar alleen de eerste wordt daar (tijdelijk) van verwijderd.³² Oppenheimer vraagt zich op zijn Twitter-pagina dan ook terecht af:

In reactie op het interview met Hans Teeuwen oppert zijn collega Theo Maassen in een ingezonden brief aan de Volkskrant³³: "de vraag lijkt mij gerechtvaardigd of alles wat hardop uitgesproken wordt door een humorist automatisch onder de noemer satire valt. Onze vrijheid van meningsuiting is te belangrijk om constant als excuus misbruikt te worden mensen standrechtelijk te beledigen". Hoewel de rest van die brief vervolgens weer in een satirische context is geplaatst, heeft Maassen natuurlijk wel een goed punt. Nee, is daarop het korte antwoord. Ook satire is niet onbegrensd. De vraag waar die grens in Duitsland ligt, beantwoordt het Landgericht Hamburg op 17 mei 2016 in de strafzaak tegen Böhmermann.³⁴

Hoewel het Landgericht eerst vaststelt dat het lasterlijk gedicht zonder twijfel een satire is en dat satire kunst kán zijn (maar dat niet in alle gevallen ook ís), vervolgt het dat ook in het geval van kunst een belangenafweging gemaakt dient te worden tussen de door de artikelen 10 EVRM (vrijheid van meningsuiting) en 8 EVRM (eerbiediging van de persoonlijke levenssfeer en bescherming van de eer en goede naam) beschermde grondrechten. "Die in Form einer Satire geäußerte Meinung und Kritik am Verhalten Dritter findet ihre Grenze, wo es sich um reine Schmähung oder Formalbeleidigung handelt bzw. die Menschenwürde angetastet wird". Na een afweging van de verschillende strofen van het gedicht, kunnen slechts 6 van de 24 strofen de door het Landgericht gestelde grens passeren.³⁵ Op de rest (waaronder de strofe waarin Erdoğan een geitenneuker wordt genoemd) kan Böhmermann geen vrijheid van meningsuiting doen gelden (maar gek genoeg wél weer op de strofe waarin Erdoğan wordt weggezet als "de man die meisjes slaat en daarbij rubberen maskers draagt").

31 <http://www.rtlnieuws.nl/nieuws/binnenland/hans-teeuwen-maakt-bikkelhard-statement-over-erdogan>.

32 <http://www.nu.nl/internet/4246209/spotprenten-erdogan-tijd-verwijderd-facebook.html>.

33 Volkskrant 25 april 2016, <http://www.volkskrant.nl/ opinie/theo-maassen-reageert-op-hans-teeuwen-erdogan-wegzetten-als-luie-minnaar-is-een-leugen~a4288612/>.

34 Landgericht Hamburg 16 mei 2016, 324 O 255/16: <http://openjur.de/u/887161.html>.

35 <http://justiz.hamburg.de/contentblob/6103298/6b1b7ae264e23809630af9d7716ef2fd/data/schmaehgedicht-jan-boehmermann-pdfanhang.pdf>.

In reactie op de uitspraak van het gerecht te Hamburg heeft cabaretier Theo Maassen (wederom) een ingezonden brief aan de Volkskrant gestuurd, ditmaal in dichtvorm.³⁶ Gelet op de voorgeschiedenis van de kwestie-Böhmermann en de reactie van Erdoğan daarop, is het gedicht van Maassen overduidelijk satirisch van aard, maar als nodeloos grievend of kwetsend valt het toch echt niet te bestempelen:

Erdogan, Erdogan,
wat is dat toch een leuke man
wat is dat toch een fijne vent
die Turkse president

hij is innemend, sympathiek
kan tegen grapjes en kritiek
zo bescheiden en charmant
wat zou ik trots zijn op zo'n land

hij ruikt heerlijk, altijd schoon
zo bijzonder, zo gewoon
hij is nobel, wijs en lief
welbespraakt en sensitief

op dieren is de man verzot
van het schaap tot de marmot
geitjes aaien maakt hem blij
maar daar blijft het dan ook bij

een voorbeeld voor elke man
dat is Recep Tayyip Erdogan
zelfs van buiten is hij mooi
elke porie, elke plooi

zijn kaaklijn, ogen, zijn gebit
zijn haar dat altijd prachtig zit
perfect de glooiing van zijn wang
alleen zijn arm is nogal lang

Ook volgens het EHRM is de vrijheid van artistieke en/of politieke meningsuiting niet onbegrensd. Zo overwoog het Hof in 2012 (in een zaak waarin een journalist zich laatdunkend had uitgelaten over niemand minder dan... Erdoğan): "As to the form of the expressions, the Court observes that the author chose to convey his strong criticisms, coloured by his own political opinions and perceptions, by using a satirical style.(...) The Court would add that offensive language may fall outside the protection of freedom of expression if it amounts to wanton denigration, for example where the sole intent of the offensive statement is to insult".³⁷

Een vergelijkbare grens als die door het EHRM en het Landgericht Hamburg is geformuleerd, wordt in de Nederlandse jurisprudentie ook getrokken: waar de door satire geuite mening overgaat in nodeloos grieven en kwetsen, is een beperking van de uitingsvrijheid gerechtvaardigd.

Hoewel een deel van het gedicht bedoeld is om, met gebruikmaking van een satirische stijl en gekleurd door zijn eigen politieke opinie en waarneming, sterke kritiek op (het politieke

functioneren van) Erdoğan over te brengen – hetgeen in beginsel onder de beschermde vrijheid van meningsuiting valt – is een ander (groot) deel daarvan toch onmiskenbaar een 'opzettelijke aanranding van diens eer of goede naam'.³⁸ Als de Böhmermann-affaire zich in Nederland zou hebben afgespeeld, had Erdoğan dan ook aangifte kunnen doen van *smaad*. Omdat bovendien mag worden aangenomen dat Böhmermann heus wel wist 'dat het te laste gelegde feit in strijd met de waarheid is', valt diens gedicht tevens te kenschetsen als *laster*.³⁹

Maar zelfs al zou het naar Nederlandse opvattingen *niet* onder *smaad* of *laster* vallen, dan zou (een deel van) het gedicht mogelijk toch strafbaar zijn als *eenvoudige belediging*.⁴⁰ Een uitlating is volgens de Hoge Raad namelijk beledigend "wanneer zij de strekking heeft een ander bij het publiek in een ongunstig daglicht te stellen en hem aan te randen in zijn eer en goede naam".⁴¹ Bovendien strekt het gedicht – anders dan het eerdere liedje – er niet slechts toe 'een oordeel te geven over de behartiging van openbare belangen' en is het voorts erop gericht 'ook in ander opzicht of zwaarder te grieven dan uit die strekking voortvloeit'.⁴²

Al met al is het niet onaannemelijk dat ook de Nederlandse rechter 'gelijk het Landgericht Hamburg' tot het oordeel zou komen dat de uitlatingen van Böhmermann (en mogelijk ook die van Hans Teeuwen in het eerder aangehaalde interview⁴³) nodeloos grievend en kwetsend zijn jegens Erdoğan, zodat de artistieke uitingsvrijheid in dat specifieke geval zou moeten wijken voor het recht op eerbiediging van de goede naam en eer. Dat zou onder de 'gewone' strafrechtelijke bepalingen inzake belediging kunnen leiden tot een maximale gevangenisstraf van drie maanden (eenvoudige belediging), zes maanden (*smaad*), een jaar (*smaadschrift*) of twee jaar (*laster*). Dat geldt voor *iedereen*, dus óók voor de koning en bevriende staatshoofden.

Indien de belediging wordt aangedaan aan 'het hoofd of een lid van de regering van een bevriende staat', kunnen alle voornoemde gevangenisstraffen met een derde worden verhoogd.⁴⁴ Op grond van de artikelen 118 en 119 Sr, kan de belediger van bevriende staatshoofden bovendien worden gestraft met een maximale gevangenisstraf variërend van zes maanden tot twee jaar. Ziet de belediging op de koning zelf, dan varieert de maximaal op te leggen gevangenisstraf zelfs van één tot zes jaar.

Een dergelijk onderscheid in straffen, afhankelijk van de persoon op wie de belediging betrekking heeft, is in bepaalde samenlevingen nog altijd niet meer dan normaal. Niet alleen in landen als Turkije, Rusland, en China wordt belediging van het staatshoofd beschouwd als een zwaar vergrijp, maar ook in landen met een democratischer imago als Japan wordt kritiek op het staatshoofd niet getolereerd. In Nederland daarentegen, wordt de opvatting gehuldigd dat onze democratie *juist* maakt dat daarop kritiek mag worden geuit. Daar komt bij dat 'wat als beledigend wordt aangemerkt, in belangrijke mate afhangt van de op dat moment in de maatschappij geldende normen en ook van de omstandigheden waaronder de uitlatingen zijn gedaan'.⁴⁵

36 Volkskrant 19 mei 2016, <http://www.volkskrant.nl/opinie/erdogan-wat-is-dat-toch-een-leuke-man~a4303260/> ©Theo Maassen, hier integraal afgedrukt met zijn toestemming.

37 EHRM 21 februari 2012, 32131/08 en 41617/08, ("Tuşalp vs Turkije"): <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-109189>.

38 In de zin van Artikel 261 Wetboek van Strafrecht.

39 In de zin van Artikel 262 Wetboek van Strafrecht.

40 In de zin van Artikel 266 Wetboek van Strafrecht, eerste lid.

41 Hoge Raad 30 oktober 2001, ECLI:NL:HR:2001:AB3143.

42 In de zin van Artikel 266 Wetboek van Strafrecht, tweede lid.

43 Ten tijde van de aangifte in Duitsland heeft een vertegenwoordiger van Erdoğan ook in Nederland (tevergeefs) gezocht naar een advocaat die de Turkse president in rechte wilde bijstaan.

44 Artikel 267 Wetboek van Strafrecht, onder 3°.

45 Rechtbank 's-Gravenhage 16 september 2011, ECLI:NL:RBSGR:2011:BT1745.

Het strafwettelijke verbod om de majesteit opzettelijk te beledigen stamt in Nederland al uit 1830.⁴⁶ Ten tijde van de invoering daarvan vond kritiek op de koning – evenals in de ons omringende landen – veelal plaats door pamfletten en politieke spotprenten, hetgeen door de desbetreffende koning kennelijk vaak als opzettelijke belediging werd ervaren. Zo kreeg de Franse satiricus Honoré Daumier in 1832 een gevangenisstraf van zes maanden wegens majesteitsschennis vanwege een door hem vervaardigde spotprent over de Franse koning Lodewijk Filips I, die hij als 'Gargantua' (naar de gelijknamige veelvraat uit de romans van Rabelais) afbeeldde.⁴⁷

De strekking van deze spotprent is duidelijk: de koning vreet zich vol ten koste van de hongerige bevolking. Met andere woorden: er gaat een (te) groot deel van het 'kapitaal' naar het staatshoofd. Belediging!, vond Koning Lodewijk Filips I kennelijk. Of koning Willem-Alexander de jaarlijks rond Prinsjesdag terugkerende ophef over de kosten van het Koninklijk Huis, het onderhoud van de Groene Draeck of de aanschaf van een nieuwe speedboot⁴⁸ ook als een belediging ervaart is niet bekend, maar een boete (laat staan een gevangenisstraf) is spotprenttekenaar Ruben L. Oppenheimer bespaard gebleven toen hij met een knipooig naar Daumier deze koninklijke kosten aan de kaak stelde.⁴⁹

Volgens de huidige normen en omstandigheden wordt aan kritiek op de koning in Nederland niet zo zwaar meer getild als vroeger. Het wetsvoorstel-Verhoeven beoogt bovendien niet om het beledigen van de Koning geheel straffeloos te maken, maar ziet enkel op het verlagen van het stafmaximum dat daarop gesteld kan worden. Een zwaardere straf voor het uiten van kritiek op de koning of op een bevriend staatshoofd dan die op een 'gewone' burger, past niet meer binnen onze huidige democratische opvatting.

Voor zover bekend is sinds de kroning van koning Willem-Alexander op 30 april 2013 slechts één persoon veroordeeld

wegens majesteitsschennis. In het bewuste geval had de verdachte op zijn Facebook-account de koning onder meer 'moordenaar', 'verkrachter', 'onderdrukker', 'dief' en 'onderdaan' genoemd. De rechtbank overweegt: 'Gelet op de in de maatschappij heersende normen kan het ongefundeerd uitmaken van anderen' wie dan ook 'voor moordenaar, verkrachter, onderdrukker en dief, gezien de feitelijke betekenis daarvan, naar het oordeel van de rechtbank niet anders dan als beledigend worden opgevat', en legt een straf op die niet hoger is dan het maximum voor eenvoudige belediging (namelijk een gevangenisstraf van 30 dagen, waarvan 16 dagen voorwaardelijk).⁵⁰

46 Memorie van Toelichting bij het Wetsvoorstel: *Kamerstukken II 2015/16*, 34 456, nr. 3, p.1. Zie voor een uitgebreide uiteenzetting van de geschiedenis van de wettelijke bepalingen inzake majesteitsschennis en belediging van een bevriend staatshoofd: Tom Herrenberg, 'Belediging van een bevriend staatshoofd', *NJB* 2016/1276.

47 https://nl.wikipedia.org/wiki/Honor%C3%A9_Daumier, afbeelding: H. Daumier (publiek domein): <http://www.daumier-register.org/>.

48 <http://www.volkskrant.nl/binnenland/een-hek-een-villa-en-een-speedboot-de-kosten-van-willem-alexander~a3763511/>.

49 Tekening afkomstig uit archief van Ruben Oppenheimer, hier afgedrukt met zijn toestemming.

50 Rechtbank Overijssel 14 juli 2016, ECLI:NL:RBOVE:2016:2629.

Hoewel het wetsvoorstel nog niet formeel is aangenomen, lijkt het er dus op dat de Nederlandse rechter de wet wel al als zodanig toepast. Gelet op de stijgende onrust in de wereld en het feit dat de uitingsvrijheid onder druk lijkt te staan, geldt dat als een krachtig tegengeluid. De koning en zijn bevriende staatshoofden staan in Nederland niet boven de wet, maar zijn daar ‘net als ieder ander’ aan onderworpen! Laten we dus

vooral haast maken met het afschaffen van de wettelijke bepalingen die belediging van de koning en een bevriend staatshoofd (zwaarder) strafbaar stellen. Want straks krijgt Nederland misschien wel een nieuw bevriend staatshoofd met net zo'n lange arm als die van een ander bevriend staatshoofd, en voor je het weet wordt Ruben Oppenheimer de Nederlandse Jan Böhmermann...

51 Eerste tekening: James Montgomery Flagg/Library of Congress (publiek domein). Tweede tekening afkomstig uit archief van Ruben Oppenheimer, hier afgedrukt met zijn toestemming.